

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Факультет гуманітарної, філологічної та економічної освіти
Кафедра германської та слов'янської філології**

ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для здобувачів спеціальності А4 Середня освіта 014.021 Англійська мова та зарубіжна література за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Мова і література (англійська))» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Слов'янськ – Дніпро 2025

УДК 378.016:81(072)

B85

Методичні рекомендації зі вступу до мовознавства обговорено на засіданні кафедри германської та слов'янської філології (протокол № 5 від 10 грудня 2024 р.) та затверджено й рекомендовано до впровадження вченою радою Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (протокол № 5 від 26 грудня 2024 р.).

Рецензенти:

Роман В. В. – кандидат філологічних наук, доцент;

Пампура С. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент.

B85 Вступ до мовознавства : методичні рекомендації для здобувачів спеціальності А4 Середня освіта 014.021 Англійська мова та зарубіжна література за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Мова і література (англійська))» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / ДВНЗ «Донбас. держ. пед. ун-т» ; уклад. В. А. Глущенко. Слов'янськ ; Дніпро, 2025. 50 с.

Методичні рекомендації зі вступу до мовознавства підготовлено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра філології та з урахуванням принципів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ECTS). У виданні подано структуру курсу, тематику й питання для практичних занять, завдання для самостійної роботи, описано методи та засоби діагностики результатів навчання, наведено список використаних джерел. Матеріали рекомендацій сприятимуть оптимізації навчальної діяльності студентів і формуванню професійних компетентностей.

УДК 378.016:81(072)

© Глущенко В. А., 2025

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Метою вивчення навчальної дисципліни «Вступ до мовознавства» є: ознайомити студентів з мовознавчими процесами; надати їм базові знання про природу, функції та системні й когнітивні властивості мови з розрізненням синхронічних і діахронічних мовних явищ і процесів (функціонування та розвитку мови), мови і мовлення, про впливи та взаємовпливи різних мов; засвоїти основні мовознавчі терміни з урахуванням різних наукових парадигм, лінгвістичних напрямів і шкіл; показати вплив на засоби мови психічних, соціальних, когнітивних, культурних та інших чинників, а також різноманітних ситуативних складників комунікації.

Студент повинен орієнтуватися в новітніх напрямках дослідження мови, творчо застосовувати набуті теоретичні знання та практичні навички лінгвістичного аналізу. У межах курсу студентам запропоновано самостійно ознайомитися з актуальними проблемами мовознавства та підготувати реферат, що висвітлює основні поняття й факти сучасної науки про мову, а також явища лінгвістичної методології та історіографії мовознавства.

Студентам пропонуються різноманітні завдання. Наведений матеріал дає здобувачам можливість закріпити набуті теоретичні знання та навички філологічного аналізу.

У методичних рекомендаціях також подано список тематичних питань до заліку, рекомендовано основну та додаткову літературу, наведено дані електронних ресурсів.

«Вступ до мовознавства» – це пропедевтичний курс, який дає систематизовані знання про мову, необхідні студентам у процесі подальшого навчання в університеті.

Упродовж вивчення курсу «Вступ до мовознавства» перед студентами відкривається широка картина лінгвістичних знань, необхідних філологу. Адже відомо, що без широкої філологічної освіти та мовознавчої підготовки неможливо вивчити жодної мови, поглибити свої знання в царині будь-якої лінгвістичної дисципліни. Здобувач має змогу долучитися до корисних і цікавих знань з проблематики загального мовознавства, розширити свій кругозір. Засвоєння курсу сприятиме всебічній лінгвістичній підготовці здобувача-філолога.

1. Опис навчальної дисципліни
Вступ до мовознавства

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4.	Обов'язкова	
Загальна кількість годин – 120.	Рік підготовки:	
	1-й	1-й
	Семестр	
	2-й	2-й
Тижневих годин для денної форми навчання: контактних – 1,5; самостійної роботи здобувача – 4,5.	Лекції	
	26 год.	6 год.
	Практичні	
	22 год.	4 год.
	Лабораторні	
	-	-
	Самостійна робота	
	72 год.	110 год.
Вид контролю: залік		

КОМПЕТЕНТНОСТІ, ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

1. Компетентності, які формуються (з посиланням на шифр відповідно до освітньо-професійної програми):

ІК Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі філології (лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу) в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій та методів філологічної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

СК1 Усвідомлення структури філологічної науки та її теоретичних основ.

СК2 Здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні.

СК8 Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією для розв'язання професійних завдань.

Ключові слова: вступ до мовознавства, функції мови, системні й когнітивні властивості мови, синхронія і діяхронія, мова і мовлення, суспільний характер мови, лінгвістичні методи.

2. Програмні результати навчання (з посиланням на шифр відповідно до освітньої програми):

ПРН7 Розуміти основні проблеми філології та підходи до їх розв'язання із застосуванням доцільних методів та інноваційних підходів.

ПРН8 Знати й розуміти систему мови, загальні властивості літератури як мистецтва слова, історію мов і літератур, що вивчаються, і вміти застосовувати ці знання у професійній діяльності.

ПРН12 Аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють.

ПРН16 Знати й розуміти основні поняття, теорії та концепції обраної філологічної спеціалізації, вміти застосовувати їх у професійній діяльності.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ

Для досягнення очікуваних результатів здобувачі повинні не тільки відвідати всі лекції та практичні заняття, а й виявити на них активність. Рекомендується творчо підходити до всіх проблем, що висвітлюються в курсі «Вступ до мовознавства», не обмежуватися лекційним матеріалом, залучати навчально-наукові тексти з переліку рекомендованої основної та допоміжної літератури; при підготовці доповідей на практичні заняття намагатися розкрити всі аспекти поставлених проблем максимально глибоко з виділенням ключових питань. При підготовці до практичних занять і до заліку рекомендується знаходити внутрішньопредметні та міжпредметні взаємозв'язки (мовознавство і філософія, мовознавство і літературознавство, мовознавство й історія тощо).

ВИДИ, МЕТОДИ ТА ФОРМИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль, підсумковий контроль, семестровий контроль (залік).

Методи контролю: спостереження за навчальною діяльністю здобувачів; усні та письмові відповіді на запитання здобувачів; усне опитування з певних конкретних тем курсу; підготовка здобувачами доповідей на практичні заняття; усне фронтальне опитування; письмове фронтальне опитування; тестування; оцінювання самостійної роботи; оцінювання контрольної роботи; презентації та виступи на наукових конференціях; залік.

Форми контролю: індивідуальна та фронтальна перевірка.

Організаційні процедури та порядок виявлення якості засвоєння навчального матеріалу, рівня відповідності отриманих знань, умінь і навичок здобутій кваліфікації в межах освітнього процесу здійснюється відповідно до Положення про контрольні заходи у «ДДПУ» (<http://www.slavdpu.dn.ua/images/stories/news/normativ/003.pdf>)

Оцінювання результатів навчання здобувачів, отриманих під час практичного заняття, здійснюється за такими критеріями: при опитуванні – за знання теоретичних основ проблеми, порушеної в завданні, за повну й ґрунтовну відповідь на сформульоване запитання з теми заняття; при тестуванні – за правильні відповіді на запитання тесту з теми заняття.

Дисципліна «Вступ до мовознавства» оцінюється максимальною оцінкою в 100 балів.

Залік як форма контролю передбачає зарахування здобувачеві балів, накопичених за результатами поточного оцінювання з навчальної дисципліни (за наявності у здобувача від 60 до 80 балів за поточну роботу – без додаткового опитування) й не вимагає обов'язкової присутності здобувача вищої освіти. Здобувач має право (за бажанням) підвищити власний результат оцінювання в балах з навчальної дисципліни, де формою контролю є залік, шляхом виконання завдань самостійної роботи (з поданням їх у деканат), але не пізніше ніж до початку екзаменаційної сесії.

Основні вимоги для отримання високих балів під час вивчення дисципліни «Вступ до мовознавства», крім виконання завдань до практичних занять та завдань самостійного блоку, необхідними є дотримання основ академічної доброчесності та усвідомлення таких правил: неприпустимість пропусків, запізень; правил поведінки на заняттях (активна участь у розв'язанні завдань, виконання необхідного мінімуму навчальної роботи

тощо); заохочень і стягнень (за що можуть нараховуватися або відніматися бали).

Політика щодо відвідування: відвідування занять є обов'язковим компонентом оцінювання, за який нараховуються бали. За наявності об'єктивних причин (хвороби, отримання другої вищої освіти тощо) навчання може відбуватись в онлайн-формі або за індивідуальним графіком (Положення про навчання здобувачів за індивідуальним графіком <https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/021.pdf>).

Політика щодо дедлайнів та перескладань: перескладання та повторне вивчення дисципліни здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в ДДПУ

(<https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/025.pdf>)

Роботи, які подаються на перевірку з порушенням термінів (без поважних причин), оцінюються на нижчу оцінку (від 1 до 5 балів).

Здобувачі, які отримали незадовільну оцінку або були не допущені до підсумкового контролю, мають можливість ліквідувати академічну заборгованість згідно з відповідним графіком. Умовою для ліквідації академічної заборгованості є накопичення необхідної кількості балів (мінімум – 60) за виконання визначених викладачем додаткових самостійних завдань до повторного складання контрольного заходу.

Політика щодо академічної доброчесності проводиться відповідно до Положення про академічну доброчесність педагогічних, науково-педагогічних працівників та здобувачів у ДДПУ (<https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/012.pdf>)

Письмові роботи перевіряються на наявність плагіату та допускаються до розгляду й подальшого оцінювання без порушень (плагіат фрагментів письмових робіт і повних текстів; плагіат ідей, експланаторних моделей, фактичних даних, ілюстрацій тощо; відсутність необхідних посилань; помилки при цитуванні) за наявності коректних текстових запозичень не більше 25%.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ, ЗАТВЕРДЖЕНІ В ДДПУ

Оцінка «зараховано» (90-100 балів) виставляється здобувачеві, який продемонстрував усебічні, систематичні та глибокі знання навчально-програмного матеріалу, уміння без помилок виконувати завдання, передбачені програмою, опанував основну й додаткову літературу, рекомендовану навчальною програмою, засвоїв значущі для майбутньої кваліфікації засади дисципліни «Методологія філологічної науки», виявив творчі здібності в усвідомленні, засвоєнні й застосуванні навчально-програмного матеріалу.

Оцінка «зараховано» (75-89 балів) виставляється здобувачеві, який продемонстрував ретельне знання навчально-програмного матеріалу, успішно виконав передбачені програмою завдання, засвоїв основну літературу, рекомендовану навчальною програмою, показав систему засвоєних знань з дисципліни «Методологія філологічної науки» та здатність до їх самостійного поповнення й оновлення під час подальшої навчальної роботи й професійної діяльності.

Оцінка «зараховано» (60-74 бали) виставляється здобувачеві, який продемонстрував знання основного навчально-програмного матеріалу в обсязі, потрібному для подальшого навчання та майбутньої роботи за спеціальністю, впорався з виконанням завдань, передбачених програмою, але припустився помилок у відповідях та під час виконання завдань, хоча має необхідні знання для їх усунення під керівництвом викладача.

Оцінка «не зараховано» виставляється здобувачеві, який має прогалини в знаннях основного навчально-програмного матеріалу, припустився принципових помилок у виконанні передбачених програмою завдань і не може продовжувати навчання без виконання додаткових завдань з відповідної дисципліни.

Здобувачам надаються пояснення щодо мінімальної та максимальної кількості балів, які присвоюються здобувачам при засвоєнні дисципліни, окремо за поточну діяльність та за результатами підсумкового контролю.

**РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЩО ПРИСВОЮЮТЬСЯ ЗДОБУВАЧАМ, ІЗ
РОЗПОДІЛОМ ЗА ТЕМАМИ ТА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПОТОЧНОГО
КОНТРОЛЮ (ДЕННА ТА ЗАОЧНА ФОРМА НАВЧАННЯ)**

Тема	Лекції		Практичні заняття		Самостійна робота	
	денна	заочна	денна	заочна	денна	заочна
Тема 1	6	4	4	2	32	46
Тема 2	20	4	18	4	40	60
Разом	26	8	22	6	72	106

ПЛАН ЛЕКЦІЙ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ДЕННА/ЗАОЧНА ФОРМИ НАВЧАННЯ

Лекції 26/8 год.

Практичні заняття 24/6 год.

1. МОВОЗНАВСТВО ЯК НАУКА

Лекція 4/2 год.

1. Предмет мовознавства.
2. Місце мовознавства в системі наук.
3. Завдання мовознавства.
4. Основні розділи сучасного мовознавства.

Практичне заняття не проводиться

2. ПРИРОДА, СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ МОВИ

Лекція 4/2 год.

1. Природа мови.
2. Функції мови.
3. Мова й мислення.
4. Мова й мовлення.
5. Синхронія й діахронія.

Практичне заняття 4/2 год.

1. Природа мови.
2. Функції мови.
3. Мова й мислення.
4. Мова й мовлення.
5. Синхронія й діахронія.

3. МОВНА СИСТЕМА

Лекція 2/1 год.

1. Загальне поняття про мовну систему.
2. Рівні мови. Типи мовних відношень.
3. Атрибути мовної системи.
4. Знаковий характер мовної системи.

Практичне заняття не проводиться

4. ЛЕКСИКОЛОГІЯ, ФРАЗЕОЛОГІЯ Й ЛЕКСИКОГРАФІЯ

Лекція 2/1 год.

1. Лексикологія як розділ мовознавства.

2. Поняття про лексичну систему
3. Слово як основна одиниця мови.
4. Лексичне значення слова. Типи лексичних значень.
5. Однозначні та багатозначні слова. Пряме й переносне значення.
6. Мотивування слова. Етимологія.
7. Фразеологія.
8. Лексикографія.

Практичне заняття 4/2 год.

1. Лексикологія як розділ мовознавства.
2. Поняття про лексичну систему.
3. Лексичне значення слова. Типи лексичних значень.
4. Однозначні та багатозначні слова. Пряме й переносне значення.
5. Лексикографія.

5. ФОНЕТИКА Й ФОНОЛОГІЯ

Лекція 4/2 год.

1. Фонетика й фонологія як розділ мовознавства.
2. Звуки мовлення. Аспекти їх вивчення.
3. Мовленнєвий апарат (на самостійне вивчення).
4. Відмінність голосних та приголосних звуків.
5. Артикуляційна класифікація голосних та приголосних (на самостійне вивчення).
6. Акустична класифікація голосних та приголосних (на самостійне вивчення).
7. Взаємодія звуків у мовленнєвому потоці (на самостійне вивчення).
8. Склад, наголос, інтонація (на самостійне вивчення).
9. Фонема.

Практичне заняття 4/2 год.

1. Фонетика й фонологія як розділ мовознавства
2. Звуки мовлення. Аспекти їх вивчення.
3. Відмінність голосних та приголосних звуків.
4. Артикуляційна класифікація голосних та приголосних.
5. Взаємодія звуків у мовленнєвому потоці.
6. Фонема.

МОРФЕМІКА І СЛОВОТВІР

Лекція 4/2 год.

1. Місце морфеміки та словотвору в системі мовознавства.
2. Морфемна будова слова (типи морфем; корінь і афікси; типи основ).

3. Історичні зміни в морфемній будові слова (спрощення, перерозклад, ускладнення основи, накладання морфем).
4. Учені Казанської лінгвістичної школи про історичні зміни в морфемній будові слова (на самостійне вивчення).
5. Способи словотвору (на самостійне вивчення).
6. Словотвірні типи.

Практичне заняття 4/2 год.

1. Місце морфеміки та словотвору в системі мовознавства.
2. Морфемна будова слова (типи морфем; корінь і афікси; типи основ).
3. історичні зміни в морфемній будові слова (спрощення, перерозклад, ускладнення основи, накладання морфем).
4. Учені Казанської лінгвістичної школи про історичні зміни в морфемній будові слова (на самостійне вивчення).
5. Способи словотвору (на самостійне вивчення).
6. Словотвірні типи.

ГРАМАТИКА. МОРФОЛОГІЯ Й СИНТАКСИС

Лекція 4/2 год.

1. Граматика та її розділи.
2. Граматичні категорії, граматичні значення й граматичні форми.
3. Типи граматичних категорій (категорії слів, словесних форм, словесних позицій та словесних конструкцій).
4. Граматичні способи (засоби).
5. Частини мови (на самостійне вивчення).
6. Словосполучення і речення.

Практичне заняття 2/1 год.

1. Граматика та її розділи.
2. Граматичні категорії. Типи граматичних категорій (категорії слів, словесних форм, словесних позицій та словесних конструкцій).
3. Граматичні значення й граматичні форми.
4. Граматичні способи (засоби).
5. Частини мови.

8. ПОХОДЖЕННЯ МОВИ

На самостійне вивчення

1. Сучасні вчення про походження мови.
2. Біологічні теорії походження мови (звуконаслідувальна та вигукова).

3. Соціальні теорії походження мови (соціального договору, трудових викриків, трудмагічна).
4. Логосична теорія походження мови.

9. РОЗВИТОК МОВИ

Лекція 4/2 год.

1. Виникнення ідеї мовного розвитку в мовознавстві кінця XVIII ст. – початку XIX ст. (на самостійне вивчення).
2. Зовнішні та внутрішні фактори розвитку мови.
3. Основні закономірності розвитку мов.
4. Історичні зміни в лексиці.
5. Історичні зміни у фонетиці.
6. Історичні зміни в граматиці.

Практичне заняття 2/1 год.

1. Виникнення ідеї мовного розвитку в мовознавстві кінця XVIII ст. – початку XIX ст.
2. Основні закономірності розвитку мов.
3. Історичні зміни в лексиці.
4. Історичні зміни у фонетиці.
5. Історичні зміни в граматиці.

10. РОЗВИТОК МОВ У ЗВ'ЯЗКУ З ІСТОРІЄЮ ЛЮДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

На самостійне вивчення

1. Загальні закономірності розвитку мов у зв'язку з історією людського суспільства.
2. Мова в родовому суспільстві (племінні мови).
3. Мова в рабовласницькому й феодальному суспільстві (мови народностей).
4. Мова в розвиненому індустріальному суспільстві (національні мови).
5. Штучні міжнародні мови.

11. ПИСЕМНІСТЬ, ЇЇ ВИДИ ТА ІСТОРІЯ

На самостійне вивчення

1. Походження та основні етапи історії писемності (пиктографія, ідеографія, фонографія).
2. Алфавіти (фінікійський, грецький, латинський, кирилиця).
3. Графіка. Складовий принцип графіки.
4. Орфографія та її основні принципи.

5. Транслітерація і транскрипція.

12. ТИПОЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ МОВ

На самостійне вивчення

1. Сутність типологічної класифікації.
2. Фонологічна типологія.
3. Морфологічна типологія (флексивні, аглютинативні, ізолюючі, інкорпоруючі мови; аналітичні, синтетичні мови).
4. Синтаксична типологія.

13. ГЕНЕАЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ МОВ

На самостійне вивчення

1. Сутність генеалогічної класифікації. Спорідненість мов та порівняльно-історичний метод.
 2. Індоевропейська сім'я мов.
 3. Алтайські мови: тюркська, монгольська й тунгусо-маньчжурська сім'ї.
 4. Уральські мови: фінно-угорська й самодійська сім'ї. Палеоазіатські мови.
 5. Кавказька (іберійсько-кавказька) сім'я.
 6. Китайсько-тібетська й дравідійська сім'ї.
 7. Мови Америки.
 8. Мови Африки: семіто-хамітська (афроазіатська, афразійська) сім'я, мови банту.
 9. Австронезійська (малайсько-полінезійська) сім'я.
- Питання 3–9 на самостійне вивчення.

14. ЛІНГВІСТИЧНІ МЕТОДИ

Лекція 2/1 год.

1. Сутність лінгвістичного методу. Його структура.
2. Описовий метод.
3. Структурний метод.
4. Типологічний (зіставний) метод.
5. Методики вивчення мови.

Практичне заняття не проводиться

15. ЛІНГВОГЕНЕТИЧНІ МЕТОДИ

Лекція 2/1 год.

1. Сутність лінгвогенетичних методів.
2. Загальна характеристика порівняльно-історичного методу.

3. Операційний, телеологічний та онтологічний компоненти порівняльно-історичного методу.
4. Загальна характеристика історичного методу.
5. Операційний компонент історичного методу (методика внутрішньої реконструкції та «філологічний метод»).

Практичне заняття 2/1 год.

1. Сутність лінгвогенетичних методів.
2. Загальна характеристика порівняльно-історичного методу.
3. Операційний, телеологічний та онтологічний компоненти порівняльно-історичного методу.
4. Загальна характеристика історичного методу.
5. Операційний компонент історичного методу (методика внутрішньої реконструкції та «філологічний метод»).

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ МОВОЗНАВСТВО 20-х – 60-х рр. ХІХ ст.

Лекція 2/1 год.

1. Попередники компаративістики.
2. Основоположники порівняльно-історичного методу.
3. Українська й російська компаративістика 20-х – 60-х рр. ХІХ ст.

Практичне заняття не проводиться

17. ХАРКІВСЬКА ЛІНГВІСТИЧНА ШКОЛА

Лекція 2/1 год.

1. Загальна характеристика Харківської лінгвістичної школи.
2. Вивчення взаємозв'язку мови і мислення в працях О. О. Потебни.
3. Історико-фонетичні дослідження вчених Харківської лінгвістичної школи.
4. Вивчення діалектів східнослов'янських мов у працях представників Харківської лінгвістичної школи.
5. Граматичні дослідження вчених Харківської лінгвістичної школи.

Практичне заняття 2/1 год.

1. Загальна характеристика Харківської лінгвістичної школи.
2. Вивчення взаємозв'язку мови і мислення в працях О. О. Потебни.
3. Історико-фонетичні дослідження вчених Харківської лінгвістичної школи.
4. Вивчення діалектів східнослов'янських мов у працях представників Харківської лінгвістичної школи.
5. Граматичні дослідження вчених Харківської лінгвістичної школи.

18. МОЛОДОГРАМАТИЗМ

Лекція 2/1 год.

1. Загальна характеристика молодогограматизму.
2. Досягнення й вади молодогограматизму.

Практичне заняття не проводиться

ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ

Завдання до спільної роботи

1. Розкрийте завдання курсу вступу до мовознавства.
2. Знайдіть ілюстративний матеріал щодо універсальних властивостей мови, використовуючи матеріал різноструктурних мов (української, англійської, німецької).
3. Як відомо, за час свого існування українське мовознавство виробило певні наукові основи. До них можна віднести, зокрема, прагнення до всебічності аналізу мовного матеріалу. З'ясуйте, чим воно досягається.
4. Доведіть, що в лінгвістиці практично все ХІХ століття пройшло під знаком історизму.
5. Обґрунтуйте тезу про те, що антропоцентризм виступає як провідна парадигма сучасного мовознавства.
6. Чому, на вашу думку, термін «мовна система» вживається у двох значеннях?
7. Як ви розумієте таку ознаку мовної системи, як її ієрархічність?
8. Чи згодні ви з тезою про те, що системність – це впорядкована множинність?
9. Чи доречно розрізнявати терміни «мовна система» і «структура мови»?
10. Чим парадигматичні відношення відрізняються від синтагматичних?
11. Чим, на вашу думку, спричинена ідея виділення атрибутів мовної системи?
12. Як відомо, етноси формуються під впливом природної належності людського угруповання до певного географічного середовища, кліматичних умов, ландшафту, рослинного та тваринного світу. Водночас свої головні характеристики етнос отримує в соціально-культурному оформленні. Доведіть, що етнос як такий є не суто природним утворенням, а його історичною асиміляцією в культурі, що здійснюється багатьма поколіннями людей.
13. Доведіть, що в часи виникнення людства його станом була мовна роздробленість.
14. Чим ви пояснюєте той факт, що народності, які виникли в рамках рабовласницького ладу й розвивалися у феодальному суспільстві, часто виявлялися двомовними: для релігійного культу,

науки, освіти застосовувалася книжна, нормована мова (зазвичай чужа), а для повсякденних трудових, торгових, побутових потреб, для усної словесної творчості – своя, рідна, що не мала писемної фіксації та літературної нормованої форми?

15. Чому національна мова припускає обов'язкову наявність літературно-писемної форми, зближеної із загальнонародно-розмовною мовою?
16. Відшукайте ілюстративний матеріал щодо англійської та німецької літературних мов.
17. Які форми впливу суспільства на мову ви вважаєте основними?
18. Доведіть, що формами прояву мовної норми є літературна мова, функціональний стиль і узус.
19. Чим пояснюється виникнення, функціонування й розвиток у мовах соціальних діалектів?

Вправа 1

1. Прокоментуйте слова Жюльє Верна: «Наука ... складається з помилок, але це корисні помилки, бо вони поступово ведуть до істини».
2. Розкрийте суперечності в трактуванні наукового методу.
3. У чому полягає вузьке трактування наукового, зокрема лінгвістичного методу?
4. Що ви можете сказати про вади такого трактування?
5. Експеримент – це метод чи прийом? Наведіть аргументи.
6. У чому полягає широке трактування методу?
7. Які частини виділяв у структурі наукового методу С. Кримський?
8. Які частини у структурі лінгвістичного методу виділено в працях Б. Серебренникова і Л. Іванової?
9. Які компоненти у структурі лінгвістичного методу виділено в працях В. Постовалової та В. Глуценка?
10. Що таке методологія?
11. Назвіть і схарактеризуйте основні функції методології.
12. Що ви можете сказати відносно диференціації та лінгвістичної інтеграції наукового знання?
13. Назвіть рівні методології.
14. Схарактеризуйте філософський рівень методології.
15. Розкрийте особливості загальнонаукового, конкретно-наукового та технологічного рівнів методології.

Вправа 2

1. Хто з українських мовознавців відзначає неупорядкованість методологічного інструментарію лінгвістики?
2. У чому виявляється ця неупорядкованість?
3. Які значення надають термінові «метод» наукознавці?
4. Яке тлумачення методу є найпоширенішим у наукознавчих студіях другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.?
5. Доведіть, що в межах вузького трактування науковий метод виступає як гомогенний феномен.
6. Як інтерпретує лінгвістичний метод О. О. Селіванова?
7. Чому частина лінгвістів вважає, що інтерпретувати спостереження, експеримент, гіпотезу тощо як наукові методи недоцільно?
8. Як розглядають ці феномени М. П. Кочерган і В. А. Глуценко?
9. Наведіть приклади використання експерименту в мовознавстві.
10. Доведіть, що в межах широкого трактування науковий метод виступає як гетерогенний феномен.
11. Що таке «конструктивна частина методу» (за С. Б. Кримським)?
12. Що таке «алгоритмічно-процедурна частина методу» (за С. Б. Кримським)?
13. Чому В. А. Глуценко виділяє в структурі лінгвістичного методу не два компоненти, а три?
14. Які засоби пізнання доцільно розглядати як належність онтологічного компонента наукового методу (за В. А. Глуценком)?
15. Назвіть джерела вивчення історії мови.
16. Яке джерело вивчення історії мови було пріоритетним для основоположників порівняльно-історичного методу?
17. Яке джерело вивчення історії мови виступає як пріоритетне в студіях інших компаративістів 20-х – 60-х рр. ХІХ ст.?

Вправа 3

З'ясуйте, який метод (і яку методику) ужито в кожному конкретному випадку.

А. Іменникам англійської мови притаманна категорія означеності/неозначеності, яка виражається вживанням означеного та неозначеного артиклів *a (an)* і *the*.

В. Якщо говорити про сполучуваність консонантів, можна відзначити, наприклад, що в українській мові часто вживається сполучення

пр (прийом, природа, прапор), але зовсім не вживається сполучення *цч*.

С. У реченні *Написання твору на позитивну оцінку було для Дениса майже неможливим: він не любив ані читати, ані писати слово твору* є додатком, порівняйте *написати твір*, де чітко видно: *твір* – додаток. Зверніть увагу: широкий контекст є обов'язковим. Якщо, наприклад, узяти словосполучення *атака ворога*, то тут можливе подвійне трактування. Порівняйте: *Атаку ворога ми розпочали о сьомій ранку* (*ворога* – додаток; *атакувати ворога*) і *Атака ворога виявилася тривалою* (*ворога* – означення; *ворожа атака*).

Д. Перехід [е] в [о] відбувався в українській мові в XII–XIII ст. У цей період зміна [е] в [о] здійснювалася перед усіма твердими приголосними й незалежно від наголосу (чоловік, чотири, жолудь). Слід мати на увазі, що якщо в сучасній російській літературній мові вимова [о] на місці етимологічного [е] спостерігається лише в наголошеному складі (нёс, лёд, похлёбка, чёрный, жёлудь), то споконвічно зміна [е] в [о], імовірно, не була пов'язана з наголосом. Про процес переходу ненаголошеного [е] в [о] свідчать сучасні північноросійські говори ([н'осу], [в'осна,] [в-л'осу]).

Е. Як показала проведена нами історико-наукова реконструкція, саме Харківська та Московська лінгвістичні школи зробили в 70-і рр. XIX ст. – 30-і рр. XX ст. найбільш вагомий внесок у розвиток порівняльно-історичного методу. На матеріалі багатьох мов плідно працювали вчені Казанської та Лейпцизької шкіл. Дані української й інших слов'янських мов успішно залучали до розгляду такі українські, білоруські та російські лінгвісти, як П. О. Бузук, Й. В. Вовк-Леонович, М. М. Каринський, Є. Ф. Карський, А. Ю. Кримський, М. Я. Марр, К. Т. Німчинов, П. М. Селіщев, О. І. Соболевський, М. Ф. Сулима, Є. К. Тимченко, М. Фасмер та ін.

Ф. Українському фразеологізмові *Слуга двох панів* відповідає в російській мові *Слуга двух господ*.

Вправа 4

З'ясуйте, які прийоми та процедури порівняльно-історичного методу вжито в кожному конкретному випадку.

А. Під час порівняння слів різних германських мов з лексемами інших мов індоєвропейської сім'ї (давньогрецької, латини, санскриту, української тощо) виразно виявляються регулярні співвідношення, які можна сформулювати таким способом: 1) індоєвропейським глухим зімкненим *p, t, k* відповідають германські глухі фрикативні *f, þ, h*: лат. *plenus*, давньогр.

pleos – гот. *fulls*, давньоангл. *full*; лат. *pater*, давньогр. *patér* – гот. *fadar*, давньоангл. *father*; лат. *tu*, укр. *ти* – гот. *þu*; лат. *tres*, укр. *три* – гот. *þreis*, давньоангл. *þreo*; лат. *canis* – гот. *hunds*, давньоангл. *hund*; лат. *cor*, *cordis* – гот. *hairto*, давньоангл. *heort*; 2) індоєвропейським дзвінким зімкненим *b*, *d*, *g* відповідають германські глухі *p*, *t*, *k*: укр. *болото*, лит. *balà* – давньоангл. *pōl*; лат. *decem*, укр. *десять* – гот. *taihun*, давньоангл. *tien*; лат. *ego* – нідерл. *ik*; 3) індоєвропейським дзвінким зімкненим придиховим *bh*, *dh*, *gh* відповідають германські дзвінки непридихові *b*, *d*, *g*: санскр. *bhrata*, укр. *брат* – гот. *broþar*, давньоангл. *broþor*; санскр. *vidhava*, укр. *вдова* – давньоангл. *widwe*; санскр. *lagh*, укр. *лягати* – давньоангл. *licgean*.

В. Давньоруські *гы*, *кы*, *хы* трансформувалися в *г'і*, *к'і*, *х'і* (пор. написання *секира*, *великий*, *небескімъ*) не на всьому мовному обширі східного слов'янства, а лише в тих діалектах, на основі яких пізніше склалися російська та білоруська мови.

С. Історію праслов'янської мови поділяють на три періоди: ранній (3–1 тис. до н. е.), середній (1 тис. до н. е. – 3–5 ст. н. е.), пізній (5–6 ст. н. е.),

Д. У ранній період історії праслов'янської мови відбулися глибокі перетворення у фонетиці: утрата придихових проривних приголосних, занепад лабіалізованих задньоязикових приголосних та зміна палатальних *g'*, *k'* у *z*, *s*, виникнення нового приголосного *x* з придихового *kh*, а також із *s* після *i*, *u*, *r*, *k* тощо.

Е. В українській мові дієприслівники походять від коротких активних дієприкметників теперішнього й минулого часу. У давньоруській мові були лише зародки цієї форми. Придієслівне вживання коротких активних дієприкметників вело до втрати узгодження з підметом і здатності змінюватися.

Ф. Виникнення складносурядних речень у праіндоєвропейській, а потім у праслов'янській мові було пов'язане з потребою якомога чіткішого вираження семантико-синтаксичних відношень між предикативними одиницями як компонентами відповідних складних конструкцій.

Г. Староукраїнські та старобілоруські пам'ятки зміну *l* на *u* нескладовий у сполученні *tylt* засвідчують від XV ст.: повнейше, не вдовзе. Проте немає сумнівів, що вимова *u* нескладового була тут відома значно раніше, ще з XIII ст. Причина відносно пізньої фіксації полягала у відсутності в алфавіті літери на позначення *u* нескладового. З XVI ст. все частіше пишуть літеру *v*; у XVII ст. така орфографія стає звичайною: товста, стовб, довгии, мовчу, повно, жовта тощо.

Вправа 5

Виділіть слова, які прийшли до української мови з англійської. Зробіть висновок про своєрідність фонетичного й морфологічного освоєння лексичних англіцизмів в українській мові.

Спорт, футбол, смокінг, шлагбаум, фініш, кекс, шофер, комбайн, чат, сайт, шахта, соратник, атака, комп'ютер, інтернет, шансон, блог, візаві, джура, файл, принтер, учитель, сканер, бізнес, гетьман, тренінг, дизайн, бренд, тин, молитва, імідж, хакер, софт, стартап, лайк, челендж, спойлер, креатив, контент, фріланс, абажур, парфум, хліб, меню, гардероб, буфет, аванс, дебют, етикет, гордий, балет, цех, влада, рахунок, шинель, добро, краватка, шпиталь, штурм, вахта, майстер, гурт, цукор, шніцель, небо.

Вправа 6

Виділіть слова, які прийшли до української мови з німецької. Зробіть висновок про своєрідність фонетичного й морфологічного освоєння лексичних германізмів в українській мові.

Бюргер, кірха, караван, ландшафт, курорт, матрос, якір, гавань, отаман, шлаг, фейк, штаб, менеджер, маркетинг, офіс, майдан, шнур, штамп, ранчо, шоколад, пан, кошик, місто, шляхта, корчма, трава, док, верф, кран, фарватер, гітара, котлета, штурвал, візит, вілла, корида, мантилья, серенада, фієста, вітрина, шхуна, цегла, цвях, цинк, цехмістр, цоколь, фах, шухляда, мітинг, шуба, шнель, шнек, шпилька, шпалери, рюкзак, шприц, штольня, чат.

Вправа 7

Користуючись словниками, з перерахованих слів виберіть багатозначні та вкажіть причини їх багатозначності.

Укр.: авторитет, агент, актив, біржа, магній, відміна, дружина, земля, чистий, сидіти, зелений, хліб, сміливість, трава, чорний.

Англ.: order, fellow, party, joy, man, novel, reader, change, time, give, get, valley, room, hard, way, poor, book, break, place, empty, black, bring.

Вправа 8

Перекладіть англійською мовою.

Після норманського завоювання (1066 р.) почався середньоанглійський період. В Англії протягом XI–XII ст. тривала французько-англійська двомовність. У вищих верствах суспільства, в адміністрації, судочинстві, школі вживалася тільки французька мова, церква і наука користувалися латиною. Англійська мова остаточно втратила колишню уессекську

літературну традицію і лишилася тільки в розмовно-побутовому мовленні соціальних низів. Різко посилюється її діалектне членування, причому в самих діалектах відбувся ряд змін. Колишній нортумбрійський діалект перетворився на північний, мерсійський поділився на два діалекти середньоанглійської мови — східно-центральний і західно-центральний. Уессекський перетворився на південно-західний, а кентський — на південно-східний діалекти.

Тільки через два століття англійська мова знову посідає домінуюче становище в країні. У XIII ст. набирають вирішального значення ті соціальні верстви, для яких вона була рідною — міська буржуазія, дрібні землевласники, селянство. Це змушує і вище дворянство та королівський двір поступово облишити французьку і перейти на основну мову країни. У 1363 р. вперше було відкрито парламент тронною промовою англійською мовою, а з 1377 р. це стало постійною практикою. З другої половини XIV ст. на англійську мову перейшли школи.

Вправа 9

Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку. Зробіть синтаксичний розбір перших трьох речень і морфологічний розбір виділених слів.

Українська хата

Батьківська хата – це те, що завжди згадується, сниться, що гріє теплом спогадів. **Вона була світом наших предків.**

Традиційна українська хата – колиска нашого народу. **Із селянської хати пішли у світ Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Іван Франко, Олександр Довженко...**

У хаті втілювався весь життєвий простір і світоглядний **космос** українця. Світ поділяється **на три частини** (земну, підземну і небесну сфери), а хата відображає ці сфери буття: стеля — небесний духовний світ; стіни, вікна, двері — символи земного сучасного реального життя й спілкування з іншими людьми; нижній ярус — підлога, низ стіни з підпиччям і лавами, поріг уявлялися як межа земного й підземного світів. Недаремно в народі кажуть: *«Моя хата небом крита, землю підбита, вітром загороджена»*. Оздоблення хати як зовні, так і всередині мало не тільки естетичне значення. Воно виконувало певні інформативні та **магічні функції**. Наприклад, обведення побіленої хати кольоровою фарбою внизу має ті ж властивості, що й замкнене коло — оберігати від **злих духів** та різних напастей всю родину.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Британський і американський варіанти англійської мови: орфоепічні відмінності.
2. Британський і американський варіанти англійської мови: морфологічні відмінності.
3. Британський і американський варіанти англійської мови: синтаксичні відмінності
4. Британський і американський варіанти англійської мови: лексичні відмінності.
5. Британський і американський варіанти англійської мови: орфографічні відмінності
6. Історія англійської мови: від синтетизму до аналітизму.
7. Готська мова як санскрит германістики.
8. Тохарські мови: історія відкриття.
9. Палеобалканські мови: генетична чи ареальна спільність?
10. Баскська мова в генеалогічній класифікації індоєвропейських мов.
11. Агатангел Кримський як лінгвіст.
12. Проблематика досліджень Фердинанда де Соссюра.
13. Август Шлейхер та індоєвропеїстика.
14. Франц Бопп і компаративістика.
15. Перші компаративісти: Расмус Раск.
16. У витоків порівняльно-історичного методу: Якоб Грімм.
17. Михайло Максимович як компаративіст.
18. Проблема взаємозв'язку мови і мислення в студіях Олександра Потебні.
19. Так звана «гіпотеза Сепіра — Уорфа» та її вплив на когнітивну лінгвістику.
20. Розвиток ідей Вільгельма фон Гумбольдта в студіях Лео Вайсгербера.
21. Проблема моногенезу в працях Олександра Мельничука.
22. Мова африкаанс на лінгвістичній карті світу.
23. Теоретичні проблеми дослідження субстрату в студіях Ореста Ткаченка.
24. Венетська мова: дослідження XX – початку XXI ст.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Предмет мовознавства.
2. Місце мовознавства в системі наук.
3. Завдання мовознавства.
4. Основні розділи сучасного мовознавства.
5. Природа мови.
6. Функції мови.
7. Мова й мислення.
8. Мова й мовлення.
9. Синхронія й діяхронія.
10. Загальне поняття про мовну систему.
11. Рівні мови. Типи мовних відношень.
12. Атрибути мовної системи.
13. Знаковий характер мовної системи.
14. Лексикологія як розділ мовознавства.
15. Поняття про лексичну систему
16. Слово як основна одиниця мови.
17. Лексичне значення слова. Типи лексичних значень.
18. Однозначні та багатозначні слова. Пряме й переносне значення.
19. Мотивування слова. Етимологія.
20. Фразеологія.
21. Лексикографія. 2
22. Фонетика й фонологія як розділ мовознавства.
23. Звуки мовлення. Аспекти їх вивчення.
24. Мовленнєвий апарат (на самостійне вивчення).
25. Відмінність голосних та приголосних звуків.
26. Артикуляційна класифікація голосних та приголосних.
27. Акустична класифікація голосних та приголосних.
28. Взаємодія звуків у мовленнєвому потоці.
29. Склад, наголос, інтонація (на самостійне вивчення).
30. Фонема.
31. Місце морфеміки та словотвору в системі мовознавства.
32. Морфемна будова слова.
33. Історичні зміни в морфемній будові слова.
34. Словотвірні типи, ланцюги, гнізда, парадигми.
35. Основні способи словотворення.
36. Граматика та її розділи.

37. Граматичне значення та граматична форма.
38. Граматична категорія. Типи граматичних категорій.
39. Способи вираження граматичних значень.
40. Частини мови.
41. Словосполучення та речення.
42. Актуальність проблеми походження мови.
43. Біологічні гіпотези походження мови.
44. Соціальні гіпотези походження мови.
45. Логосична гіпотеза походження мови.
46. Виникнення ідеї мовного розвитку (кінець XVIII ст. – початок

XIX ст.

47. Зовнішні та внутрішні чинники розвитку мови.
48. Основні закономірності розвитку мови.
49. Історичні зміни у фонології.
50. Історичні зміни в лексиці.
51. Історичні зміни в граматиці.
52. Діалектологія та історія мови. Основні форми соціальних спільностей людей.
53. Племінні діалекти та утворення споріднених мов.
54. Виникнення індоєвропейських мов.
55. Утворення мов народностей.
56. Виникнення націй і національних мов.
57. Розвиток соціальних діалектів.
58. Генеалогічна класифікація мов. Спорідненість мов і порівняльно-історичний метод.
59. Індоєвропейські мови.
60. Афразійські мови.
61. Кавказькі мови.
62. Фінно-угорські мови.
63. Самодійські мови.
64. Тюркські мови.
65. Монгольські мови.
66. Тунгусо-маньчжурські мови.
67. Китайсько-тибетські мови.
68. Тайські мови.
69. Австронезійські мови.
70. Австроазійські мови.
71. Австралійські мови.

72. Палеоазійські мови.
73. Папуаські мови.
74. Африканські мови.
75. Дравідійські мови.
76. Мови Далекого Сходу.
77. Індіанські (америндські) мови.
78. Суперечності в трактуванні лінгвістичного методу.
79. Лінгвістичний метод як гомогенний і гетерогенний феномен.
80. Основні лінгвістичні методи.
81. Попередники компаративістики
82. Основоположники порівняльно-історичного методу.
83. Компаративістика 20-х – 60-х рр. ХІХ ст.
84. Загальна характеристика Харківської лінгвістичної школи.
85. Вивчення взаємозв'язку мови і мислення в працях

О. О. Потебні.

86. Історико-фонетичні дослідження вчених Харківської лінгвістичної школи.

87. Вивчення діалектів української мови у працях представників Харківської лінгвістичної школи.

88. Граматичні дослідження вчених Харківської лінгвістичної школи.

89. Загальна характеристика молодогограматизму.

90. Досягнення й вади молодогограматизму.

ПІДСУМКОВІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Мовознавство – це наука
 - а) про слово як одиницю найменування, що характеризується цілісною оформленістю та ідіоматичністю;
 - б) про мову, її суспільну природу й функції, її внутрішню структуру, про закономірності її функціонування й історичного розвитку й про класифікацію конкретних мов;
 - в) про мови світу з погляду їх походження;
 - г) про частини мови та їх граматичні ознаки.

2. Об'єктом мовознавства є
 - а) усі мови Землі;
 - б) мова й мовлення;
 - в) тексти різними мовами;
 - г) мова в усіх своїх зв'язках і функціонуванні.

3. Основою виділення в межах лінгвістики загального мовознавства служать
 - а) спільні закономірності розвитку різних мов і діалектів;
 - б) загальне й універсальне в різних мовах;
 - в) історичні процеси формування мовних сімей;
 - г) соціальні умови функціонування мов.

4. Терміни *життя мови*, *мертві мови*, *спорідненість мов*, *сім'я мов* є
 - а) традицією трактування мови як суспільного явища;
 - б) пережитками біологізму в мовознавстві;
 - в) виявом психологічного підходу до мови;
 - г) свідченням трактування мови як певної структури.

5. Основною соціальною функцією мови є
 - а) когнітивна функція;
 - б) емоційна функція;
 - в) комунікативна функція;
 - г) метамовна функція.

6. Людське мислення принципово відрізняється від розумової діяльності інших живих істот
 - а) наявністю першої сигнальної системи;

- б) наявністю щабля абстрактного мислення (раціонального пізнання);
 - в) наявністю сприймань;
 - г) наявністю уявлень.
7. Мову й мовлення першим чітко розмежував
- а) Ансельм Кентерберійський;
 - б) Діодор Сицилійський;
 - в) Г. Пауль;
 - г) Ф. де Соссюр.
8. Поняття синхронії та діахронії було введено
- а) Ф. Боппом;
 - б) А. Шлейхером;
 - в) Ф. де Соссюром;
 - г) О. Потебнею.
9. У сучасній систематиці прийнято такі ознаки систем, як
- а) потенційна подільність елементів системи;
 - б) можливість розчленовування системи на низку підсистем;
 - в) відносна неподільність елементів системи, ієрархічність системи, структурність системи;
 - г) протиставленість системи впорядкованій множинності.
10. Гомогенні системи
- а) складаються з неоднорідних елементів;
 - б) складаються з однорідних елементів;
 - в) наявні в аналітичних мовах;
 - г) наявні в синтетичних мовах.
11. Атрибутами мовної системи є
- а) слово, словосполучення й речення;
 - б) структура й субстанція;
 - в) структура, субстанція й функція;
 - г) структура й функція.
12. Фонетика і фонологія – це розділ мовознавства, що вивчає
- а) звуки;
 - б) норми вимови;

- в) співвідношення звуків і фонем;
- г) звукові одиниці мови.

13. Функціональною фонетикою часто називають

- а) історичну фонетику;
- б) фонологію;
- г) експериментальну фонетику;
- д) описову фонетику.

14. Лінійною звуковою одиницею не є

- а) мовленнєвий такт;
- б) склад;
- в) наголос;
- г) фонетичне слово.

15. З позиції мовця звук – це

- а) елемент мовної системи;
- б) усний еквівалент букви;
- в) коливання повітря (певної якості);
- г) сукупність певних рухів апарату мовлення.

16. До резонаторних порожнин не належить

- а) трахея;
- б) глотка;
- в) ротова порожнина;
- г) носова порожнина.

17. Голосні звуки утворюються

- а) за допомогою голосу (тону) з домішкою шуму;
- б) за допомогою тільки шуму;
- в) за допомогою тільки тону;
- г) за допомогою шуму з домішкою тону.

18. Артикуляційна база – це

- а) система звуків певної мови;
- б) система звукових одиниць певної мови;
- в) артикуляційна класифікація звуків;

г) сукупність необхідних для вимови звуків певної мови типових робіт і положень органів мовлення.

19. Визначте голосний української мови, що відповідає таким характеристикам: переднього ряду, середнього піднесення, нелабіалізований:

- а) [i];
- б) [o];
- в) [a];
- г) [e].

20. У якому слові букв більше, ніж звуків:

- а) їжак;
- б) казка;
- в) сіль;
- г) сонце.

21. Визначте приголосний французької мови за такими ознаками: язичковий, вібрант, сонант:

- а) [t];
- б) [j];
- в) [k];
- г) [ʀ].

22. Сила звука – це

- а) кількість енергії, що проходить за 1 сек. через 1 см² площі, перпендикулярної напрямку звукової хвилі;
- б) кількість повних (подвійних) коливань (герц) за секунду;
- в) результат сукупності основного тону й парціальних тонів (обертонів);
- г) гучність звука.

23. Акустична класифікація звуків базується на аналізі

- а) способу творення шуму (характеру перешкоди);
- б) спектра звука;
- в) поведінки голосових зв'язок;
- г) місця творення звука.

24. До позиційних змін звуків не належить

- а) редукація;

- б) леніція;
- в) метатеза;
- г) оглушення дзвінких приголосних наприкінці слова.

25. Знайдіть слово, в якому відбулася дисиміляція приголосних:

- а) зшити;
- б) біль;
- в) мій;
- г) хто.

26. Дієреза – це

- а) випадіння одного з двох однакових або дуже схожих складів чи звуків;
- б) викидка звука, що пояснюється зручністю вимови;
- в) розподібнення двох однакових або досить близьких за характером звуків;
- г) уподібнення одного звука іншому.

27. У якому слові відбулася протеза:

- а) вогонь;
- б) перець;
- в) строк;
- г) серце.

28. Якої теорії складу не існує:

- а) консонантно-динамічної;
- б) мускульної напруги;
- в) експіраторної;
- г) сонорної.

29. Згідно з теорією мускульної напруги, склад є

- а) експіраторним поштовхом;
- б) поєднанням більш звучного (сонорного) елемента з менш звучним;
- в) частиною мовленнєвого ланцюга, що починається посиленням і закінчується послабленням звукового ряду;
- г) звуком або сполученням звуків різної звучності, які вимовляються (вимовлені) одним поштовхом видихуваного повітря.

30. Ритміко-мелодійний бік мовлення, що слугує в реченні засобом

вираження синтаксичних значень та емоційно-експресивного забарвлення, –
це

- а) наголос;
- б) паузи;
- в) синтагма;
- г) інтонація.

31. Фонема – це

- а) звук;
- б) мінімальна звукова одиниця мови, що є елементом звукової оболонки морфем та слів і сприяє їхньому розрізненню;
- в) сукупність звуків, що має певне значення;
- г) ненаголошений голосний.

32. Центральна морфема слова, яка обов'язково наявна у знаменному (самостійному) слові й несе в собі основний елемент лексичного значення, –
це

- а) інфікс;
- б) префікс;
- в) інтерфікс;
- г) корінь.

33. У якому рядку всі слова є спільнокореневими:

- а) земля, підземний, заземлення;
- б) будівля, розбудити, збуджений;
- в) світовий, світлий, світлини;
- г) кора, коричневий, відкоркувати.

34. Флексія – це

- а) афікс, який перериває корінь у декількох місцях і, відповідно, сам переривається коренем;
- б) афікс, розташований між коренями (основами) у складних словах;
- в) формотвірний афікс, що знаходиться за межами основи словозміни та бере безпосередню участь у вираженні синтаксичних відношень певного слова до інших слів у словосполученні й реченні;
- г) афікс, вставлений до середини кореня.

35. Знайдіть слово з похідною сногою:

- а) трава;
- б) гроза;
- в) скло;
- г) весняний.

36. Виділіть рядок, у якому всі слова зазнали опрощення:

- а) вікно, київський, лавка;
- б) кориця, весло, окунь;
- в) колесо, взуття, прекрасний;
- г) анархія, жовтневий, булавка.

37. Знайдіть слово, утворене за моделлю «українська відіменникова твірна основа + суфікс -н-»:

- а) віконний;
- б) прикордонний;
- в) зелений;
- г) перевірений.

38. Словотвірний ланцюг – це

- а) зразок, за яким утворено конкретну лексему;
- б) спільнокореневі слова, створені на тому самому рівні деривації;
- в) сукупність слів зі спільним (тотожним) коренем, упорядкована відповідно до відношень словотвірної мотивації;
- г) ряд спільнокореневих слів, між якими встановлюються відношення послідовної мотивації.

39. У якому рядку всі слова належать до одного словотвірного типу:

- а) письменниця, лікарка, перекладачка;
- б) гостинний, відмінний, створений;
- в) зелень, білизна, гіркота;
- г) шантажист, футболіст, шахіст.

40. Знайдіть слово, утворене лексико-синтаксичним способом:

- а) землероб;
- б) меценат;
- в) зверху;
- г) важкопоранений.

41. У якому зі значень термін *граматика* в сучасному мовознавстві не вживається:

- а) мистецтво письма;
- б) притаманні самій мові способи й засоби однакового протиставлення одних слів іншим, однакової зміни різних слів і однакової побудови різних речень;
- в) сукупність правил зміни слів, їхнє поєднання у словосполучення та речення;
- г) розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови, притаманні їй способи й засоби, завдяки яким сама мова стандартизує протиставлення слів, їхні зміни й побудову речень у процесі мовлення.

42. Граматична категорія – це

- а) сукупність граматичних форм слова (або класу слів), узятих у певній послідовності;
- б) відмінкові, родові форми, форми часу, особи тощо;
- в) властиві словам значення узагальненого характеру;
- г) значення, що виступає разом із лексичним значенням слова та виражає різноманітні відношення (до інших слів у словосполученні або реченні, до особи, яка виконує дію, або інших осіб, факту щодо моменту мовлення тощо).

43. Категорія роду іменників в українській мові належить до граматичних категорій

- а) словесних конструкцій;
- б) слів;
- в) словесних позицій;
- г) словесних форм.

44. Визначте спосіб вираження граматичного значення найвищого ступеня прикметників *найгарніший, найсмачніший, найчудовіший*:

- а) спосіб наголосу;
- б) суплетивізм;
- в) афіксація / префіксально-суфіксальний спосіб;
- г) афіксація / префіксальний спосіб.

45. Лексика – це

- а) семасіологічна характеристика слів;
- б) сукупність лексичних значень слів;

- в) семантичний зв'язок слів;
- г) словниковий склад мови.

46. У якому словнику можна знайти відомості про значення й походження запозичених слів?

- а) іншомовних слів;
- б) орфографічному;
- в) енциклопедичному;
- г) перекладному.

47. У яких словниках пояснюється значення й походження стійких сполучень слів?

- а) фразеологічних;
- б) історичних;
- в) орфографічних;
- г) орфоепічних.

48. Як називається значення, що становить предметно-речовий зміст слова?

- а) фонетичне;
- б) граматичне;
- в) морфологічне;
- г) лексичне.

49. Як називаються стійкі сполучення слів?

- а) фразеологізмами;
- б) лексемами;
- в) ідіомами;
- г) словосполученнями.

50. Який словник пояснює лексичне значення слів?

- а) історичний;
- б) орфоепічний;
- в) енциклопедичний;
- г) тлумачний.

51. Як називається розділ мовознавчої науки, що вивчає лексичне значення слова?

- а) фразеологія;

- б) етимологія;
- в) лексикологія;
- г) діалектологія.

52. Наслідування звуків апаратом мовлення належить до

- а) вигукової гіпотези;
- б) трудової гіпотези;
- в) гіпотези трудових викриків (вигуків);
- г) звуконаслідувальної гіпотези.

53. Теза про те, що між почуттями й емоціями людини та звуками є певний прямий зв'язок, розроблялася в межах

- а) логосичної гіпотези;
- б) гіпотези трудових викриків (вигуків);
- в) звуконаслідувальної гіпотези;
- г) звукосимволічної гіпотези.

54. Вигукову гіпотезу підтримував

- а) Ж.-Ж. Руссо;
- б) Г. Гегель;
- в) Ф. Шеллінг;
- г) Й. Г. Гердер.

55. Твердження про те, що мова зароджується як інстинктивні рухи, джерело яких лежить в уявленнях, афектах та індивідуальній свідомості людини, розробляли прихильники

- а) гіпотези жестів;
- б) звуконаслідувальної гіпотези;
- в) звукосимволічної гіпотези;
- г) трудової гіпотези.

56. Основоположником гіпотези соціального договору вважають

- а) Ансельма Кентерберійського;
- б) Ж.-Ж. Руссо;
- в) Діодора Сицилійського;
- г) Л. Нуаре.

57. У працях Л. Нуаре і К. Бюхера викладено

- а) логосичну гіпотезу;
- б) вигуківу гіпотезу;
- в) гіпотезу трудових викриків (вигуків);
- г) звуконаслідувальну гіпотезу.

58. Принцип загального зв'язку явищ першим сформулював

- а) Й. Г. Гердер;
- б) Ф. Шеллінг;
- в) Г. Гегель;
- г) Я. Грімм.

59. Теорію двох періодів мовного розвитку висунув

- а) Ф. Бопп;
- б) Ж.-Ж. Руссо;
- в) Г. Гегель;
- г) Ф. Шеллінг.

60. З принциповою критикою теорії двох періодів мовного розвитку виступив

- а) А. Шлейхер;
- б) О. Потебня;
- в) Г. Пауль;
- г) Ф. де Соссюр.

61. У мовах з'являються нові слова тому, що

- а) носії однієї мови контактують з носіями іншої;
- б) постійно відбувається оновлення лексики, нові назви змінюють старі;
- в) вони потрібні для позначення нових реалій, для вираження нових понять науки, техніки, виробництва;
- г) носії мови вигадують нові слова, які потім лінгвісти фіксують у словниках.

62. Дивергенція – це

- а) поширення одного панівного діалекту на певній території;
- б) зближення та злиття двох чи більше мов;
- в) процес розпаду, розщеплення прамов, фонем, граматичних форм тощо;
- г) відхилення від загальноприйнятих норм слововживання серед носіїв мов/діалектів, що межують.

63. Зближення (злиття) двох чи більше мов – це
- а) конвергенція;
 - б) перстрат;
 - в) суперстрат;
 - г) адстрат.
64. Субстрат – це
- а) сліди зниклої мови прибульців, які засвоїли мову місцевого населення;
 - б) сліди зниклої місцевої мови в мові прибульців;
 - в) ознаки мовної системи, що виявляють тривалий вплив однієї мови на іншу в процесі контактування різних народів; прошарок між двома самостійними мовами;
 - г) запозичення в царині синтаксису.
65. Перстрат – це
- а) запозичення в царині морфології;
 - б) вплив однієї мови на кілька інших у царині духовної культури, техніки й науки;
 - в) явище часткового змішування лексики різних мов;
 - г) спільні елементи різних мов у царині фонології.
66. Термін *перстрат* запровадив
- а) К. Бругман;
 - б) М. Дж. Бартолі;
 - в) С. Семчинський;
 - г) В. Георгієв.
67. Найбільш змінюваною мовною підсистемою є
- а) фразеологія;
 - б) лексика;
 - в) фонологія;
 - г) синтаксис.
68. Серед застарілих слів виділяють
- а) історизми та архаїзми;
 - б) неологізми та okazіоналізми;
 - в) фразеологізми та афоризми;
 - г) синоніми й антоніми.

69. Індивідуально-авторські неологізми називають

- а) лексемами;
- б) okazіоналізмами;
- в) архаїзмами;
- г) історизмами.

70. Розвиток фонологічної системи полягає в

- а) зміні норм вимови;
- б) зміні звукових одиниць мови;
- в) зміні співвідношення звуків і фонем;
- г) зміні фонемного складу слів і морфем.

71. Граматика є

- а) найбільш змінюваною підсистемою мови;
- б) найбільш стійкою підсистемою мови;
- в) підсистемою мови, що досить часто запозичує граматичні категорії з інших мов;
- г) підсистемою мови, яка нерідко змінюється під впливом інших мов.

72. Панівним у дослідженнях мовознавців початку ХІХ ст. стає принцип

- а) системності;
- б) історизму;
- в) причиновості;
- г) загального зв'язку явищ.

73. Діалектологія дає лінгвістові:

- а) матеріал для історії мови;
- б) матеріал для мовного розвитку людства;
- в) матеріал для поширення мови;
- г) матеріал для зближення мов.

74. До основних форм спільностей людей не відноситься

- а) етнічна група;
- б) нація;
- в) народність;
- г) інтелігенція.

75. Наявність у ролі літературної мови «мертвої» (зазвичай чужої) мови, закріпленої писемністю, є характерною особливістю

- а) національних мов;
- б) мов народностей;
- в) племінних мов;
- г) мов з давньою писемною традицією.

76. До зон індоєвропейських мов у першій половині кам'яної доби не входила

- а) північна зона;
- б) південна зона;
- в) центральна зона;
- г) східна зона.

77. Англійська, німецька, іспанська, українська мова відносяться до

- а) мов індоєвропейської сім'ї;
- б) мов кавказької сім'ї;
- в) мов афразійської сім'ї;
- г) мов фінно-угорської сім'ї.

78. Постпозитивний артикль характерний для мов

- а) Мезоамериканського мовного союзу;
- б) Балканського мовного союзу;
- в) Кавказького мовного союзу;
- г) Центральноазійського мовного союзу.

79. Уперше форма майбутнього часу за допомогою допоміжного дієслова або частки зі значенням наміру або бажання виникла

- а) у грецькій мові;
- б) у латинській мові;
- в) у старослов'янській мові;
- г) у галльській мові.

80. Англійська мова виникла на основі

- а) галльської мови;
- б) англо-фризьких говорів;
- в) латинської мови;
- г) німецької мови.

81. У слов'ян роль наддіалектної мови починаючи з IX ст. виконувала
- а) праслов'янська мова;
 - б) балто-слов'янська мова;
 - в) латинська мова;
 - г) старослов'янська мова.
82. Соціальні діалекти вживаються як
- а) засіб спілкування між людьми, пов'язаними тісною соціальною або професійною діяльністю;
 - б) засіб спілкування молоді;
 - в) засіб спілкування мас-медіа;
 - г) засіб офіційного спілкування.
83. «Блатна музика» – це
- а) професійний жаргон;
 - б) аргі злочинних груп;
 - в) молодіжний сленг;
 - г) військовий жаргон.
84. На кінець XIX ст. арготизми
- а) широко проникають у розмовну мову всіх шарів західноєвропейського суспільства;
 - б) були поширені серед злодіїв та декласованих елементів;
 - в) використовувалися представниками бродячих промислів;
 - г) уживалися учнівською молоддю.
85. На думку Л. Ставицької, для бурсацьких субмов найточнішим є термін
- а) кент;
 - б) жаргон;
 - в) сленг;
 - г) аргі.
86. Rotwelsch – це
- а) аргі німецького студентства;
 - б) злодійська мова Німеччини;
 - в) аргі бродячих торговців;
 - г) таємна мова підмайстрів-мандрівників.

87. У Німеччині у ХІХ ст. превалював

- а) молодіжний жаргон;
- б) професійне арго;
- в) злочинський жаргон;
- г) кент.

88. Буршеська мова – це

- а) мова німецької учнівської молоді;
- б) мова ремісників і торговців;
- в) мова бідняків;
- г) мова бродячих музикантів.

89. Сленг за походженням є

- а) англійським терміном;
- б) німецьким терміном;
- в) французьким терміном;
- г) українським терміном.

90. Кент був поширений

- а) в Англії;
- б) у Франції;
- в) у Німеччині;
- г) в Україні.

91. Англійська і німецька мови належать до

- а) західногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської сім'ї;
- б) східногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської сім'ї;
- в) північногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської сім'ї;
- г) кельтської групи індоєвропейської сім'ї.

92. До германських мов не належить

- а) шведська мова;
- б) пруська мова;
- в) готська мова;
- г) нідерландська мова.

93. До слов'янських мов не належить

- а) польська мова;
- б) верхньолужицька мова;
- в) боснійська мова;
- г) литовська мова.

94. До південнослов'янських мов не належить

- а) чеська мова;
- б) болгарська мова;
- в) чорногорська мова;
- г) словенська мова.

95. До західнослов'янських мов не належить

- а) словацька мова;
- б) нижньолужицька мова;
- в) сербська мова;
- г) кашубська мова.

96. У склад індоєвропейської сім'ї не входить

- а) ірландська мова;
- б) угорська мова;
- в) албанська мова;
- г) вірменська мова.

97. У склад балтійської групи індоєвропейської сім'ї не входить

- а) латиська мова;
- б) пруська мова;
- в) естонська мова;
- г) литовська мова.

98. У склад фінно-угорської сім'ї не входить

- а) удмуртська мова;
- б) карельська мова;
- в) гагаузька мова;
- г) хантійська мова.

99. У склад тюркської сім'ї не входить

- а) мансійська мова;
- б) турецька мова;

- в) казахська мова;
- г) узбецька мова.

100. Ототожнення лінгвістичного методу з прийомами (процедурами, операціями)

- а) сприяє проведенню якісних досліджень на різних рівнях мови;
- б) збіднює поняття лінгвістичного методу;
- в) дозволяє проводити глибоке вивчення мовної структури;
- г) має великі перспективи в майбутньому.

101. Тези про лінгвістичний метод як про структурну одиницю, що включає в себе три різні компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний, з українських мовознавців дотримується

- а) О. Селіванова;
- б) В. Глущенко;
- в) А. Зеленько;
- г) М. Кочерган.

102. Онтологія виступає в ролі засобу, за допомогою якого вчений

- а) обирає певні прийоми й процедури вивчення об'єкта;
- б) сприймає світ як деяку певним чином розчленовану цілісність, подану йому в системі філософських категорій;
- в) окреслює предмет дослідження;
- г) визначає структуру методу.

103. Телеологічний компонент методу включає в себе

- а) мету дослідження;
- б) об'єкт вивчення;
- в) прийоми й процедури;
- г) методику дослідження.

104. Онтологічний компонент методу включає в себе

- а) принципи й підходи;
- б) методологічну орієнтацію дослідження;
- в) предмет вивчення;
- д) комплекс наукових прийомів (процедур, операцій) та методику їх застосування.

105. За допомогою порівняльно-історичного методу
- а) досліджуються певні зміни в структурі тієї або іншої мови;
 - б) здійснюється порівняння мов;
 - в) вивчається історія певної мови;
 - г) розкриваються закони, що керували розвитком споріднених мов у минулому, прослідковується еволюція цих мов на основі доказу спільності їхнього походження з прамови.
106. Операційний компонент порівняльно-історичного методу включає в себе
- а) прийом порівняння;
 - б) прийом генетичного ототожнення фактів; процедуру лінгвістичної реконструкції; прийоми хронологізації й локалізації мовних явищ;
 - в) прийоми індукції й дедукції;
 - г) прийоми аналізу й синтезу.
107. В онтологічний компонент порівняльно-історичного методу входять принципи
- а) історизму й системності;
 - б) історизму й причиновості;
 - в) історизму, причиновості, системності й загального зв'язку явищ;
 - г) загального зв'язку явищ.
108. У межах описового методу
- а) досліджуються мовні явища в діяхронії;
 - б) подається повний і точний опис мовних одиниць і категорій, здійснюється їхня інвентаризація й систематизація;
 - в) зіставляються факти різних мов;
 - г) застосовується прийом генетичного ототожнення фактів.
109. Структуралісти досліджують мову
- а) у діяхронії;
 - б) у її зв'язку із суспільством;
 - в) як цілісний феномен, чий елементи співвіднесені й пов'язані чіткою системою відношень і зв'язків;
 - г) як феномен, тісно пов'язаний зі свідомістю, передусім з мисленням.
110. Дистрибутивний аналіз спирається на тезу про те, що
- а) мовні одиниці можуть розщеплюватися на елементарні ознаки;

- б) різні мовні елементи мають різне оточення;
- в) в основу аналізу одиниць мови доцільно покласти поступове членування одиниці (слова, словосполучення, речення) на складники;
- г) в основі класифікації мовних одиниць лежить їхня здатність або нездатність перетворюватися на інші одиниці.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Руденко М. Ю., Рябініна І. М. Мова і мовознавство : навчальний посібник. Слов'янськ ; Дніпро, 2023. 222 с.
2. Методологія та історіографія мовознавства: збірник тез XI науково-практичної Інтернет-конференції. Слов'янськ – Дніпро: ДДПУ, 2024. 161 с.
3. Методологія та історіографія мовознавства : матеріали XII науково-практичної Інтернет-конференції (м. Слов'янськ – м. Дніпро, 22–23 жовтня 2025 р.). / відп. ред. В. А. Глущенко; укладач К. А. Кушнір. : ДДПУ, 2025. 261 с.
4. Безгодова Н. С. Практикум зі вступу до мовознавства : навчально-методичний посібник. Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2021. 176 с.
5. Безгодова Н. С., Найрулін А. О. Вступ до мовознавства. Полтава : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2023. 227 с.
6. Вступ до мовознавства : інструктивно-методичні матеріали / укладач А. В. Зорницький. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2022. 20 с.
7. Руденко М. Ю., Глущенко В. А. Соціальні діалекти: від стародавності до сучасності : навч. посіб. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2023. 253 с.
8. Glushchenko V. A. The Principle of Historicism and the Origins of the Comparative-Historical Method. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки* : збірник наукових праць / гол. ред. О. І. Іліаді. Одеса : Астропринт, 2024. № 39. С. 18–34.

Допоміжна

1. Глущенко В. А., Руденко М. Ю. Англійські соціальні діалекти в еволюційному розвитку (XIV – початок XX ст.) : навчальний посібник Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 98 с.
2. Руденко М. Ю., Глущенко В. А. Англійські соціальні діалекти як системне утворення (XX–XXI ст.) : навчальний посібник. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2022. 128 с.
3. Руденко М., Глущенко В. Соціолекти української мови. Слов'янськ ; Дніпро, 2024. 395 с.
4. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод у контексті загальнонаукової теорії методу. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології* : зб. наук.

праць [за заг. ред. проф. В. А. Глуценка; наук. ред. Н. М. Маторіна]. Слов'янськ ; Дніпро, 2023. Вип. 13. С. 38–50.

5. Глуценко В. А. Венетська мова: з історії дослідження. *Modern Philology: науковий журнал* / гол. ред. Т. М. Корольова. Одеса : Гельветика, 2024. Вип. 1. С. 5–9.

6. Глуценко В. А. Актуалістичний метод і його структура. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства* / гол. ред. Є. М. Степанов. 2025. № 43. С. 32–37.

7. Глуценко В., Лихачова А., Рибальченко О. У витоків генеалогічної класифікації мов: історизм і мовна спорідненість. Actual space of philology. Editors: Olena Kolhan, Nataliia Ovcharenko, Józef Kaczmarek jr. [Collective] monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2021. P. 9–17.

8. Черемська О. С. Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (XIX – перша третина XX ст.). Харків : Видавець Савчук О. О. 2020. 484 с.